

แนวคิดและการปฏิบัติตนในวัยเด็กของพระโพธิสัตว์
ในอรรถกถาหมานิปาตชาดก
**Concepts Related to Childhood and Demeanors of
The Bodhisattva in Mahanipata Jataka Attakatha**

สุทธินันท์ ศรีอ่อน

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Suddhinan Srion

Ubon Ratchathani University, Thailand

E-mail: suddhinan77@Gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาแนวคิดวัยเด็กของพระโพธิสัตว์
ในอรรถกถาหมานิปาตชาดกหรือทศชาติ จำนวน 10 เรื่อง

พบแนวคิดตัวละครพระโพธิสัตว์ในวัยเด็กเพียง 3 เรื่อง คือ 1) เตมียชาดก
2) สุวรรณสามชาดก และ 3) มโหสถชาดกโดยพบว่า แนวคิดของพระเตมีย์ พระสุวรรณสาม
และพระมโหสถได้เปิดเผยให้เห็นนุติทางปัญญา ความสามารถทางความคิดของพระโพธิสัตว์
ในวัยเด็กที่สำคัญคล้ายแนวคิดของผู้ใหญ่ อรรถกถาชาดก ได้เสนอวิธีคิดที่สำคัญของ
พระพุทธศาสนาผ่านตัวละครพระโพธิสัตว์ในวัยเด็ก กล่าวคือ แนวคิดในวัยดังกล่าวได้แสดง
ให้เห็นอุดมคติทางพระพุทธศาสนา ความเฉลียวฉลาด และปฏิภาณไหวพริบในการแก้ปัญหา
ของพระโพธิสัตว์ในวัยเด็ก

ข้อค้นพบที่สำคัญ คือ แนวคิดในวัยเด็กของพระโพธิสัตว์ในชาดกทั้ง 3 เรื่อง
ได้เปิดเผยให้เห็นพื้นที่ทางความคิดของเด็กในคัมภีร์อรรถกถาหมานิปาตชาดก รวมถึง
สะท้อนให้เห็นวิธีคิดสำคัญผ่านตัวละครพระโพธิสัตว์ในวัยเด็ก ซึ่งอาจมีความคิดเห็นไม่
สอดคล้องกับผู้ใหญ่บ้างในบางเรื่อง

* วันที่รับบทความ: 17 เมษายน 2562; วันแก้ไขบทความ 21 มิถุนายน 2562; วันตอบรับบทความ: 27 มิถุนายน 2562

Received: April 17, 2019; Revised: June 21, 2019; Accepted: June 21, 2019

อนึ่ง แนวคิดในวัยเด็กที่เสนอผ่านตัวละครพระโพธิสัตว์แสดงว่าผู้ใหญ่ได้ยอมรับความคิดเห็นที่ต่างจากตน

ดังนั้น แนวคิดในวัยเด็กของพระโพธิสัตว์ในชาดกทั้ง 3 จึงแสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาได้มีพื้นที่ให้เด็กได้เสนอแนวคิดหรือพูดได้ ซึ่งทำให้ประจักษ์ชัดว่า คนที่มีอายุน้อยแต่มีคุณธรรม มีความรู้ มีปัญญาเฉลียวฉลาดผู้ใหญ่ย่อมนับถือได้นั่นเอง

คำสำคัญ: พระไตรปิฎก; อรรถกถา; ชาดก; พระโพธิสัตว์

Abstract

The purpose of this article is to study the concepts related to the childhood and demeanors of the Bodhisattva in the Mahanipata Jataka Attakathain the scope of 10 stories.

Selected incarnations of the Bodhisattva for the study are; Phratemiya, PhraSuwansam and PraMahosod. The investigation has revealed the intellectual qualities displayed in childhood of the Bodhisattva incarnates and that intelligent children are not inferior to adults and thus deserve to be respected. The childhood of the bodhisattva incarnates illustrates the space made available for children in Buddhist literature – their existence and their abilities. The stories have pointed out conflicts between children and adults and by giving children a chance to express themselves and explain, adults could find their ideas and demeanors agreeable. The ancient literature of the Bodhisattva recognizes the role of children and listens to their voices. Through the characters which are in their childhood, yet intelligent and virtuous, the Mahanipata Jataka Attakatha subtly gives a message that adults should allow children to show their potentials and extend the admiration they deserve.

Key words: Tepitaka; Atthakatha; Jataka; Podisattva

บทนำ

วรรณคดีสายศาสนาหรือวรรณคดีพุทธศาสนาทั้งที่เป็นภาษาบาลี หรือที่ได้รับการแปลสู่พจนานุกรมภาษาไทยเป็นวรรณคดีที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม และวิถีคิดของชาวไทย ไม่น้อยบรรดาวรรณคดีพุทธศาสนาทั้งหมด วรรณคดีชาดกเป็นวรรณคดีที่มีอิทธิพลต่อวรรณคดีไทยและวรรณคดีพุทธศาสนาพจนานุกรมมากที่สุด นั้นยังรวมไปถึงวรรณคดีประเภทเดียวกันนี้ยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต คติความเชื่อ ขนบนิยมและประเพณีไทย เช่น เวสสันดรชาดก เป็นวรรณคดีเรื่องสำคัญที่มีการสวดเทศน์กันมาแต่สมัยสุโขทัย ดังปรากฏความในจารึกหลักที่ 3 (จารึกนครชุม พ.ศ. 1900) สมัยพญาลิไทย (พระมหาธรรมราชาที่ 1) ว่า “ธรรมเทศนาอันเป็นต้นว่า มหาชาติ หาคณสวดแลมิได้เลย” (Thanit Yoopho, 1971 : 5-6)

คำว่า “มหาชาติ” เป็นชื่อเรียกวรรณคดีเรื่องเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นชาดกที่มาในนิบาตชาดก (มหานิบาต ทศชาติ) “เหตุที่เรียกเวสสันดรชาดกว่า “มหาชาติ” ก็ด้วยเวสสันดรชาดกเป็นชาดกชาติสุดท้ายที่แสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์มากกว่าชาติอื่นๆ เป็นชาติสุดท้ายที่ก้าวข้ามผ่านไปสู่ชาติที่จะดำเนินภาวะแห่งพุทธะหรือการตรัสรู้ธรรม อีกทั้งยังเป็นชาดกเรื่องเดียวที่มีจำนวนคาถามากถึง 1000 คาถา (บทร้อยกรองหรือโคลง)”

ชาดกเป็นชุดนิทานหรือเรื่องเล่าชุดใหญ่ซึ่งเรียกว่าคัมภีร์ชาดก มีด้วยกันทั้งสิ้น 547 เรื่อง เดิมมีแต่รูปคาถาปรากฏในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก จัดเป็นหมวดหมู่เรียกว่านิบาต ซึ่งเรียงลำดับจากชาดกที่มีจำนวนคาถาน้อยไปหาผลรวม 22 นิบาต เช่น คาถาบทเดียวจัดอยู่ใน เอกกนิบาต และที่มีคาถามาก 80 คาถา (อสตินิบาต) จะจัดเรียงไว้ในนิบาตที่ 21 ส่วนชาดกที่มีคาถามากกว่านั้นปรากฏในนิบาตที่ 22 มีชาดก 10 เรื่อง ซึ่งมักเรียกว่า “มหานิบาตหรือทศชาติ” (Manee-pin Phromsuttirak, 2004 : 247) ชาดกที่กล่าวถึงนี้ปรากฏคัมภีร์ขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎกและมักเรียกว่า “นิบาตชาดก” คำว่า “ชาดก” แปลตามรูปศัพท์ว่า เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วชาวพุทธให้ความหมายเฉพาะเรื่องพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้า หรือเรียกอีกอย่างว่า “เรื่องราวของพระโพธิสัตว์” (Supapan Na Bangchang, 1983 : 119)

หากจะแบ่งชาดกแล้วสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ อย่างที่มีแต่คาถาหรือเป็นคำพูดไม่มีเนื้อเรื่องอธิบายประกอบ ผูกเป็นบทร้อยกรองซึ่งไม่ทราบว่าเป็นเรื่องดังกล่าวหรือคาถานั้นๆ ใครกล่าว หรือพูดไว้ และ ชาดกที่มีเรื่องราวประกอบหรือเรื่องเล่าประกอบคาถานั้นๆ ที่ปรากฏ โดยจะให้รายละเอียดมากกว่าชนิดแรก (Supapan Na Bangchang, 1983 :

120) นักปราชญ์และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา มักเข้าใจตรงกันว่า ชาตกที่มีเนื้อเรื่องยาวแต่งขึ้นในราว พ.ศ. 900 ซึ่งพระพุทธโฆสะชาวอินเดียได้และคณะได้แต่งขยายความขึ้นจากคาถาเดิมในพระไตรปิฎก คัมภีร์ชุดดังกล่าวนี้เรียก “คัมภีร์อรรถกถา” เป็นคัมภีร์ประเภทขยายความเรื่องราวในพระไตรปิฎกทั้ง 3 คัมภีร์ (พระวินยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก) เข้าใจว่าอรรถกถาเป็นต้นธารแห่งการแต่งเติมความและขยายความคัมภีร์ต่างๆ ต่อจากพระไตรปิฎก ชาตินี้ับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทนิยมเรียกต่อมาว่า “วรรณคดีบาลีหรือวรรณคดีพุทธศาสนา” ที่เรียกวรรณคดีบาลีก็ด้วยเหตุที่ยึดถือว่าพระผู้รจนามักใช้ภาษาแต่งคัมภีร์เป็นหลัก ส่วนเรื่องราวหรือวรรณคดีที่คนไทยซึมซับมากที่สุดและรับรู้กันอย่างแพร่หลายคือเรื่องราวในมหานิบาตหรือทศชาติ ซึ่งมีปรากฏในนิบาตที่ 20 เรื่องราวที่มีผู้เรียบเรียงเป็นหนังสือหลายสำนวนเห็นจะได้แก่มหาเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ และมีการแปลจากต้นฉบับบาลีมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. 2025 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นเป็นร้อยกรองโดยอาศัยการแปลความหมายจากคัมภีร์อรรถกถา และสมัยอยุธยาเองก็มีการแปลชาดกออกมาอีกหลายเรื่องจากอรรถกถาชาดกอีก (Ruenruthai Satphan, 2009 : 41)

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส ทรงแปลเพื่อจัดพิมพ์เป็นบรรณาการ (เครื่องสังเค็ด) ในงานพระศพพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศรีวิไลลักษณ์ กรมขุนสุพรรณภาควดี ต่อมาในปี พ.ศ. 2453 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต บรรดาราชบัณฑิตผู้รู้ภาษาบาลีทั้งพระภิกษุและฆราวาส รวม 76 คน มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ทรงเป็นประธานได้ช่วยกันแปลคัมภีร์อรรถกถาชาดกจนสำเร็จบริบูรณ์ทั้ง 547 เรื่อง ต้องยอมรับว่าเรื่องราวแปลจากคัมภีร์อรรถกถานี้เองเป็นวรรณคดีที่ ศักดิ์ศรี แย้มนำตดา Saksri Yaemnatda (2000 : 1) เรียกว่า “วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย” ซึ่งเกิดจากการแปลและคนไทยจำนวนมากที่ไม่รู้หรืออ่านภาษาบาลีไม่เข้าใจก็สามารถอ่านเข้าใจความได้อย่างแจ่มแจ้ง

ชาตก เป็นนิทานพื้นบ้านซึ่งเป็นที่ติดอกติดใจกันมากในอินเดีย และเป็นเหตุให้พระอรรถกถาจารย์นำเอาเรื่องราวเหล่านั้นมาแต่งเสริมความวรรณคดีพุทธศาสนาให้มีเรื่องราวเป็นชั้นเป็นตอน มีตัวละครที่แสดงภาวะของพระโพธิสัตว์อย่างเด่นชัด และยอมรับกันว่านิทานชาตกเป็นที่มาของนิทานหลายเรื่อง ซึ่งถือกันว่าเป็นประมวลนิทานชาวบ้านที่น่าเชื่อถือ

ที่สุด สมบูรณ์ที่สุดและเก่าแก่ที่สุดในบรรดานิทานชาวบ้านทั้งหลายที่มีให้พบเห็นในวรรณกรรมของโลก (Rhys Davids, TW & William Stede, 2005 : 208) นิทานชาดกมีเป้าประสงค์ที่จะแสดงเรื่องราวการเกิดขึ้นในอดีตชาติของพระโคตมพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพุทธะ ภาวะเกิดก่อนจุดนี้เองที่ตัวละครในเรื่องจะถูกเรียกว่า “พระโพธิสัตว์” ซึ่งถือเป็นเรื่องราวที่สำคัญที่แสดงให้เห็นการเชื่อมต่อระหว่างการดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภวาท่อเนื่องไปถึงพุทธภาวะ (Naomi Appleton, 2008 : 21) อีกทั้งยังพบว่า

แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ปรากฏในพระพุทธศาสนาทั้ง 2 นิกายหลัก คือ เถรวาทหรือหินยานและพุทธศาสนาเถรวาท

ชาดก คือ เรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาเกิดในชาติสุดท้ายและได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า Saksri Yaemnatda (2000 : 30) บรรดาชาดกทั้งหมดในนิบาต 547 มหานิบาตหรือทศชาติเป็นเรื่องที่คนไทยซึมซับและรับรู้มากกว่าในทีอื่น

ในบรรดาชาดกในมหานิบาต 10 เรื่อง ได้ปรากฏเรื่องราวที่แสดงแนวคิดหรือวุฒิภาวะของพระโพธิสัตว์ในวัยเด็กที่สำคัญอยู่ด้วยกัน 3 เรื่อง คือ พระเทมียชาดก พระสุวรรณสามชาดก และพระมโหสถชาดก ลักษณะพระโพธิสัตว์ที่พบในวัยเด็กในชาดกดังกล่าวข้างต้นได้ปรากฏแนวคิดและวุฒิภาวะของพระโพธิสัตว์ในวัยเด็กแจ่มชัด กล่าวคือ แนวคิดของพระโพธิสัตว์ทั้ง 3 เรื่อง ได้สะท้อนและแสดงให้เห็นความสามารถของพระโพธิสัตว์ในวัยเด็ก อีกทั้งยังเป็นแนวคิดที่น่าสนใจเพราะเป็นข้อมูลเบื้องต้นแสดงให้เห็นความสามารถทางปัญญาและมุมมองการคิดวิเคราะห์ของพระโพธิสัตว์ในวัยเด็ก ประเด็นสำคัญ คือ ยังพบว่ายังไม่มีผู้ศึกษาภาพลักษณ์ดังกล่าวหรือแนวคิดวัยเด็กของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดกทั้ง 3 เรื่องอย่างเป็นระบบ ดังนั้น บทความนี้จึงต้องการศึกษาความหมายดังกล่าวอย่างละเอียด และแสดงให้เห็นลักษณะเด่นและแนวคิดสำคัญของพระพุทธศาสนาให้ชัดเจนพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในทศชาติ 10 เรื่อง ปรากฏว่ามี 3 เรื่อง คือ เติมียชาดก สุวรรณสามชาดก และมโหสถชาดก ที่แสดงให้เห็นแนวคิดในวัยเด็กของพระโพธิสัตว์ที่ทั้งมีปัญญาและแสดงอุดมคติของพุทธศาสนา ยิ่งกว่านั้น ชาดกทั้ง 3 เรื่องยังเปิดเผยให้เห็นความรู้ความสามารถของเด็กเสมอผู้ใหญ่

คติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์

คำว่า “โพธิสัตว์” เดิมมีรูปคำมาจากภาษาสันสกฤต และตรงกับรูปคำว่า “โพธิสตุต” ในภาษาสันสกฤต คำว่า โพธิสัตว์เป็นคำที่ใช้กันทางพุทธศาสนาถ้าอาศัยการแปลความหมายตามรูปศัพท์ หมายถึง ผู้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งกำลังบำเพ็ญบารมี 10 ประการ (PhraThammapidok (P.A. Payutto), 2003 : 167) ผู้มีความรู้แจ้ง สัตว์ผู้ที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต (Wisut Busayakun, 2011 : 151) คำว่า “โพธิสัตว์” ที่ปรากฏในคัมภีร์หรือพระสูตรที่หมกนิกายและมัชฌิมนิกายนั้น ถือเอาความได้ว่าเป็นบุคคลที่กำลังจะบรรลุโพธิ์เท่านั้น ไม่มีความหมายพิเศษ ส่วนในชาดกให้ความหมายเป็นไปในทางสัตว์หรือบุคคลที่ฉลาด มีคุณธรรม มีสติปัญญาสามารถช่วยเหลือผู้อื่น (Praphot Asawawirunhan, 2003 : 47) จากความข้างต้นน่าจะให้คำจำกัดความของคำว่า “โพธิสัตว์” ว่า ผู้ที่อยู่ในภาวะที่ดำเนินไปสู่การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตผ่านการบำเพ็ญบารมีไม่ว่าจะมีกำเนิดเป็นสัตว์หรือคนก็ตาม จากการให้ความหมายดังกล่าวข้างต้นอาจจะแคบเกินไป เพราะเป็นที่ทราบกันว่าพุทธศาสนาเองมีหลายนิกาย (Section) แต่นิกายหลักที่พุทธศาสนิกชนยอมรับนับถือกันอย่างแพร่หลายมี 2 นิกายใหญ่ คือ นิกายเถรวาท และนิกายมหายาน ดังนั้น เมื่อจะกล่าวถึงพระโพธิสัตว์จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ในมิติของพุทธศาสนาทั้งสองนิกาย นั้นเพราะในพุทธศาสนานิกายหลักทั้งสองนิกายมีคติเรื่ององค์พระโพธิสัตว์เช่นเดียวกัน หากจะมีบ้างในความต่างและความเหมือน

พระโพธิสัตว์ในคติของคัมภีร์เถรวาทบาลีมีสองความหมาย คือ หมายถึงบุคคลที่กำลังจะบรรลุโพธิ์เท่านั้น (ตามคัมภีร์ที่หมกนิกายและมัชฌิมนิกาย) และความหมายตามคติของคัมภีร์ชาดกมีความหมายเป็นไปในทางสัตว์ หรือบุคคลที่ฉลาด มีคุณธรรม มีสติปัญญาสามารถช่วยเหลือผู้อื่น (Praphot Asawawirunhan, 2003 : 47) ตามคัมภีร์เถรวาทบาลีและคัมภีร์ชั้นนอรรถกถาในปัจจุบันเข้าใจว่า ทางดำเนินไปสู่ความเป็นพระโพธิสัตว์ต้องมีความยึดมั่นแน่วแน่ การมุ่งเข้าถึงโพธิญาณอย่างสมบูรณ์ (ด้วยการบำเพ็ญบารมี) ของพระโคตมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ตามคติเถรวาทยังถือว่า เป็นผู้ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน (Naomi Appleton, 2008 : 154) นอกจากนี้ Jeffry Samuels ยังมองถึงการเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดของความเป็นกษัตริย์กับพระโพธิสัตว์ ซึ่งเห็นได้จากกรณีพระเวสสันดรที่มีลักษณะต้องการอธิบายลักษณะกษัตริย์ในรูปที่สมบูรณ์แบบ ซึ่งเราอาจจะเข้าใจในแง่นี้ได้ว่า โดยความเป็นจริงแล้วพระโพธิสัตว์ก็คือการสำแดงภาวะของกษัตริย์ผ่านเรื่องราวชาดก ซึ่ง

โดยทั่วไปแล้วลักษณะของพระโพธิสัตว์เป็นการสร้างกษัตริย์ที่ดีผ่านภาพพระโพธิสัตว์ และเพื่อจะป้องกันอาณาจักรจากข้าศึก ดังนั้น ในอาณาจักรของขอบเขตความเชื่อพุทธศาสนาแบบเถรวาทเราจึงเห็นว่า พระมหากษัตริย์มักถูกยกให้เป็นพระโพธิสัตว์ หรือแบ่งแยกลักษณะความเป็นพระโพธิสัตว์ให้เป็นอย่างนั้น เห็นได้จากพระราชประวัติของพระเจ้าทูลุทศา มินิอภัยในคัมภีร์มหาวงศ์ (Naomi Appleton, 2008 : 154)

พระโพธิสัตว์คติเถรวาทมีกระบุลักษณะตามพฤติกรรมของพระโพธิสัตว์ไว้ 3 ประการ คือ ก) พระปัญญาธิกโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีด้วยปัญญาอันเฉียบแหลม ล่วงลึกถึงธรรมชั้นสูง ข) พระสัทธาธิกโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีด้วยจิตศรัทธาอันแรงกล้า จนได้องค์คุณธรรมที่สมบูรณ์ ค) พระวิริยาธิกโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีด้วยพลังความเพียรอย่างยิ่ง (Wit Phinkhanngoen, 1995 : 27)

พระโพธิสัตว์ฝ่ายเถรวาทนั้น คือ ผู้สั่งสมบุญบารมีเพื่อจะได้เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้าต่อไปโดยไม่ย่อมนย่อและท้อถอย (Wit Phinkhanngoen, 1995 : 28) จากข้อมูลจึงทำให้ทราบได้ว่า พระโพธิสัตว์ในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาทคือผู้ที่เสวยชาติและบำเพ็ญบารมีเพื่อที่จะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ดังนั้น พระโพธิสัตว์องค์หนึ่งจึงหมายถึงพระพุทธเจ้าได้มาอุบัติขึ้นในชาติหนึ่งๆ และในคัมภีร์อรรถกถาหมานิบาตชาดกได้อธิบายถึงพระโพธิสัตว์ทั้งสิ้น 10 ชาติก่อนที่จะอุบัติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ทั้ง 10 ชาติ ดังนี้ พระเทมียะ พระมหาชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิราช พระมโหสถ พระภริทัตตะ พระจันทกุมาร พระนารทะ พระวิฑูร และพระเวสสันดร จากการสืบค้นข้อมูลในอรรถกถาหมานิบาตชาดกทั้ง 10 ชาติพบว่า พฤติกรรมและลักษณะสำคัญที่ปรากฏในวัยเด็กของพระโพธิสัตว์ปรากฏใน 3 ชาติเท่านั้น คือ ชาติที่เป็นพระเทมียะ พระสุวรรณสาม และพระมโหสถชาดก โดยทั้ง 3 ชาติดังกล่าวได้เสนอข้อมูลที่น่าสนใจ จะอธิบายถึงดังนี้

พระเทมียะโพธิสัตว์กับการก้าวข้ามความเป็นเด็ก

ในอรรถกถาเทมียชาดกมีความปรากฏว่าพระเทมียะหรือพระเทมียะเป็นพระราชโอรสของพระเจ้ากาสิกราชกษัตริย์กรุงพาราณสีกับพระนางจันทาเทวี ซึ่งเดิมทีพระองค์ไม่มีพระราชโอรสหรือพระราชธิดา ชาวเมืองจึงไปกราบบังคมทูลเรื่องความคลอนแคลนของราชสกุลที่ไม่มีพระราชโอรสหรือพระราชธิดาเมื่อเป็นเช่นนั้นพระองค์จึงมีพระกระแสรับสั่งให้พระมเหสีและพระสนมทั้งหมดมีบุตร สุดท้ายพระนางจันทาเทวีได้ประสูติพระโอรสและ

บรรดาภรรยามีอายุมากขึ้นอีก 500 คนในเมืองนั้นก็คลอดทารกออกมาในวันเดียวกับ
พระโพธิสัตว์และได้มาเป็นบริวารของพระโพธิสัตว์

ต่อมาเมื่อพระเทมียประทับบนพระเพลา (ตัก) ของพระราชบิดาปรากฏว่าราชบุรุษ
ได้นำโจร 4 คนมาเฝ้าและพระองค์ได้ชำระความโดยรับสั่งให้เขียนคนแรกให้ด้วยหวาย 1000
ครั้ง คนที่สองให้ใส่โซ่ตรวนแล้วส่งเข้าเรือนจำ คนที่สามให้เอาหอกแทงที่ร่างกาย
คนสุดท้ายให้เอาทวนเสียบประจานตามโทษานุโทษ เมื่อเห็นดังนั้นพระเทมียถึงกับสะดุ้งกลัว
และจินตนาการไปว่า

“โอ พระชนกของเราอาศัยราชสมบัติต้องทำกรรมอันหนักเกิน ซึ่งจะไปสู่นรกใน
วันรุ่งขึ้น” (Mahamakut Buddhist University, 2000 : 22)

ละปะนิยได้เก็บความในคัมภีร์ชิ้นนี้ไปแต่งเป็นกาพย์และเรียกชื่อว่า “กาพย์ทศ
ชาติ” ดังความปรากฏในนิทานทศชาติคำกาพย์ว่า

ครั้นทรงเจริญวัยไม่นาน เห็นภัยในการ
ที่จะรับราชสมบัติ
ทรงเห็นเห็นเป็นทุกข์แสน ๘ จึงไม่ตรัส
สร้างทำเป็นไปให้เห็น

(Thapanee Nakornatp, 1977 : 2)

แนวคิดเช่นนี้จะสะท้อนให้เห็นว่า พระโพธิสัตว์ในวัยเด็กมีแนวคิดเรื่องราชการ
ต่างจากพระราชบิดา และถือเป็นจุดเริ่มให้พระเทมียมีกระแสความคิดที่จะไม่เกี่ยวข้องกับ
ราชการบ้านเมือง ซึ่งในชาตก็ยังให้ข้อมูลเพิ่มอีกว่า ครึ่งหนึ่งก็ระลึกชาติได้ว่าตนเองได้เคย
ตกนรกมาแล้วและต่อมายังพบว่าพระราชบิดาของพระองค์กล่าวคำหยาบคายในเวลาออกว่า
ราชการชำระความเป็นเหตุจะต้องตกนรก จนที่สุดไม่อยากเสวยทุกขเวทนาเช่นนั้นอีก
ที่สุดได้อาศัยนางเทพธิดาที่เคยเป็นมารดามาแต่ชาติปางก่อนบอกวิธีการที่จะดำเนินไปสู่การ
ไม่ตกนรกและออกจากวังไปได้ (Mahamakut Buddhist University, 2000 : 30-31)

ต่อมาพระโพธิสัตว์จำต้องข่มบังคับพระองค์ให้เป็นไปตามที่นางเทพธิดาแนะนำ
โดยให้สร้างเป็นใบ้หูหนวก สาเหตุที่ต้องทำพระองค์ให้เป็นเช่นนั้นเพราะทรงกลัวการกระทำ
บาปมากกว่าราชสมบัติและทรงกระทำพฤติกรรมสร้างเป็นคนพิการไปตามลำดับเช่นไม่เสวย

นม จนนำมาซึ่งการถูกทดลองหลายวิธีเพื่อทดสอบว่าพิการจริง เป็นต้นว่าปล่อยช้างตกมัน เข้าไล่ ปล่อยงูพิษเข้าไล่ ให้คนร่ำดาบข่มขวัญ ปล่อยแมลงวันให้ไต่ตอม แต่ทรงมีพระทัยมั่นจนถึงกับตรัสว่า “เราตายในปากแมลงวันทั้งหลายดีกว่าตายในนรกอเวจี” (Mahamakut Buddhist University, 2000 : 31) เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า แนวคิดเช่นนี้เป็นอุดมคติทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ กล่าวคือพระพุทธเจ้าตรัสอ้างถึงสวรรค์และนรกเมื่อคราวจะทรงสั่งสอนธรรมสาวกเพื่อให้คนฟังมีจิตโน้มไปในกุศลกรรมและกระทำความดีละเว้นความชั่ว แง่นี้เองจึงพบว่า เรื่องนรกสวรรค์แม้เป็นเรื่องไกลตัวกลับปรากฏในวิถีคิดของพระโพธิสัตว์วัยเด็ก เมื่อเป็นเช่นนี้ แนวคิดของพระเตมีย์ที่ยอมเสียสละแม้ชีวิตเพื่อให้ได้รอดพ้นจากการตกนรกจึงเป็นแนวคิดที่แสดงปัญญาแยกกายของเด็กที่เทียบได้กับผู้ใหญ่ ซึ่งหากจะเปรียบกับพระเจ้ากาสิซึ่งเป็นพระราชบิดาแล้วแนวคิดดังกล่าวควรที่จะต้องเป็นของพระเจ้ากาสิกราชเป็นผู้สั่งสอนพระโพธิสัตว์

เมื่อพระเตมีย์สร้างทำเป็นใบ้ ส่งผลให้โหราจารย์กราบทูลว่าพระองค์เป็นกาลกิณี เป็นเหตุให้พระเจ้ากาสิจำต้องมีรับสั่งให้นำไปฝังทั้งเป็นที่ป่าช้า แต่สุดท้ายพระเตมีย์ได้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ไม่ได้เป็นใบ้อย่างที่ได้สร้างทำ หากแต่ไม่ต้องการราชสมบัติจึงทรงประพดีพระองค์เช่นนั้น ในขณะที่นั้นนายสารเถิดเองก็ไม่เชื่อว่าเป็นพระกุมารจนที่สุดพระเตมีย์จึงตรัสซ้ำและทำให้เชื่อว่าพระองค์ไม่ได้เป็นใบ้ จนที่สุดท้ายนายสารเถิดเชื่อว่าพระกุมารสร้างทำเป็นใบ้เพื่อแลกกับการได้บวชจึงมีความต้องการจะบวชอยู่ด้วย แต่พระเตมีย์ตรัสสั่งกับนายสารเถิดว่า

แนะนายสารเถิด ท่านจงไปมอบคืนรถ (แก่พระเจ้ากาสิกราช) แล้วเป็นผู้ไม่มีหนี้เกิด เพราะผู้ไม่มีหนี้จึงบวชได้ การบวชนั้นท่านผู้แสวงคุณอันยิ่งสรรพเสร็จแล้ว

(Mahamakut Buddhist University, 2000: 50)

อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า พระเตมีย์ให้นายสารเถิดนำรถหลวงกลับไปคืนราชสำนักก่อน นั้นด้วยพระองค์มีแนวคิดที่ แม้ให้นายสารเถิดบวชแล้ว แต่ม้าและรถหลวงจะเป็นเหมือนของถูกขโมยนายสารเถิดอาจมีโทษได้อีกแห่งนี้อาจตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่า หากนายสารเถิดไม่กลับไปประชาชนก็จะพาลหาว่าพระกุมารผู้เป็นกาลกิณีนายสารเถิดและที่สำคัญน่าเชื่อได้ว่าเมื่อนายสารเถิดที่กลับไปเฝ้าพระเจ้ากาสินั่นเองที่จะเป็นพยานให้พระเตมีย์ว่าไม่ได้เป็นใบ้ เมื่อนายสารเถิดไปกราบทูลความจริงให้พระเจ้ากาสิทรงทราบแล้ว พระองค์พร้อมด้วยข้าราชการบริพารจึง

มาเฝ้าพระโพธิสัตว์ ถึงกระนั้นพระราชาก็ไม่ทรงลงความพยายามที่จะตรัสอ้างเอาเรื่อง
ชีวิตการมีครอบครัว และราชสมบัติมาเกลี้ยกล่อมพระโพธิสัตว์จนที่สุดพระโพธิสัตว์ตรัสว่า

มหาบพิตรจะให้อัตตภาพเสื่อมไปเพราะทรัพย์ทำไม บุคคลจักตายเพราะภรรยา
ทำไม...จะมีประโยชน์อะไรด้วยการหาทรัพย์ จะมีประโยชน์อะไรด้วยบุตรและภริยาแก่อา
ตมภาพ มหาบพิตรอาตมภาพเป็นผู้พ้นแล้วจากเครื่องผูก...

(Mahamakut Buddhist University, 2000 : 65)

เมื่อพิจารณาความข้างต้นแล้วจะพบว่า แนวคิดดังกล่าวเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับ
อุดมคติของพระพุทธศาสนา นั่นคือ การออกแสวงหาโมกษะธรรมไม่เกี่ยวข้องกับการครอง
เรือน หรือแง่หนึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการเดินออกจากเรือนแสวงหาโมกษะหรือความหลุดพ้น
เป็นจริยวัตรที่ควรประพฤติ โดยถือกันว่านักบวชหรือบรรพชิตจะไม่เกี่ยวเนื่องกับกามคุณคือ
การมีครอบครัว ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพระเทมีย์ตรัสถึงเรื่องบุตรภรรยาเป็นเสมือนเครื่องผูก
ไม่ให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏ แนวคิดเรื่องเครื่องผูกดังกล่าวยังไปปรากฏในมหาเวสสันดร
สำนวนอีสานด้วย “ค้นหาอีกลูกนี้เหมือนดังเชือกมัดคอ ค้นหาอีกเมียเหมือนดังปอมัดคอ
ค้นหาอีกข้าวของเหมือนดังปอกใส่ชื้อตีน” [†] (Fine Arts Department, 1988: 187)
มุมมองความคิดดังกล่าวสะท้อนมุมมองเรื่องทรัพย์ของพระโพธิสัตว์เทมีย์ว่า ทรัพย์สมบัติและ
แม้แต่การมีบุตรและภรรยาเป็นเสมือนห่วงหรือเครื่องผูกมัดให้ไม่สามารถที่จะก้าวไปถึงการ
ประพฤติพรหมจรรย์ได้ ซึ่งในขรรวาสวธิ์และความคิดของผู้คนส่วนหนึ่งถือกันว่า ทรัพย์
สมบัติและบุตรภรรยาเป็นเรื่องสำคัญ และปรารถนาที่จะมีภรรยาและบุตรเสมอ ตรงข้ามกับ
พระเทมีย์ที่มองว่าเรื่องเหล่านั้นเป็นเครื่องรัดห่วงไม่ให้พบทางแห่งโมกษะเหมือนการบวชที่
ช่วยให้หลุดพ้นจากกามได้ลักษณะแนวคิดเช่นนี้เป็นแนวคิดของพระโพธิสัตว์ในวัยเด็กที่มอง
ต่างจากเด็กทั่วไป อนึ่ง ในชาดกยังให้ข้อมูลอีกว่า พระเทมีย์กล่าวว่า *การประพฤติ
พรหมจรรย์เป็นเรื่องของคนหนุ่มสาว* (Mahamakut Buddhist University, 2000 : 66)
กล่าวคือวัยหนุ่มแทนที่จะแสวงหาความสุขพระเทมีย์กลับมองว่าคนหนุ่มสาวเป็นวัยที่ต้อง
ประพฤติพรหมจรรย์ ทั้งนี้ก็เพื่อการหลุดพ้นจากทุกข์และสังสารวัฏ

[†] เวลามัดตราสังต้องมัดสามเปลาะ เปลาะแรกมัดผู้จะมัดต้องมัดพร้อมกับเดินคาถาว่า “ปุตโต คีว หมายความว่า
ว่าห่วงผูกคอ” เปลาะสองพนมมือไว้ที่หน้าอก เดินคาถาว่า “ธณิ หตเถ” และเปลาะสุดท้ายมัดเท้าพร้อมกับเดิน
คาถาว่า “ภริยา ปาเท” (เสฐียรโกเศศ, ๒๕๕๑: ๑๕๙-๖๐)

เมื่อพิจารณาแนวคิดของพระโพธิสัตว์เทมีย์อาจทำให้เข้าใจว่า มุมมองความคิด เช่นนี้เป็นวิธีการหรือแนวคิดที่ใช้ปัญญาแก้ปัญหาสังคม กล่าวคือ โดยแก้ที่ต้นเมื่อคราวระลึกชาติได้ก็สะดุ้งกลัวภัยจากนรก และพอมารู้เห็นพระราชบิดาต้องลงโทษโจร 4 คนพระเทมีย์ก็เกรงกลัวต่อบาป พระนิพนพาน สารคาญมองว่า การกระทำเช่นนี้ของพระโพธิสัตว์ *ท้ายที่สุดได้สร้างสังคมนักบวชขึ้น* และปรากฏว่า แม้แต่กษัตริย์ที่คิดจะมารบทัพยึดเมืองถึงกลับต้องมาร่วมออกบวชด้วยเพราะเห็นว่าเป็นทางที่สามารถหลุดพ้นได้ (PhraNiphan Sarakan, 2010 : 202) จึงน่าเชื่อว่า หากพระเทมีย์ไม่คิดใฝ่ในการบวชแล้วอาจจะต้องทำบาปกรรมเช่นเดียวกับที่พระราชบิดาทำมาก่อนหน้านั้นคือ เมื่อครองราชสมบัติแล้วเลี้ยงไม่ได้ที่จะต้องทำหน้าที่เพื่อส่วนรวมในฐานะกษัตริย์ โดยอาจจะต้องเป็นผู้มีหน้าที่พิพากษาตามกฎหมายหรือสั่งประหารชีวิตนักโทษเด็ดขาดในฐานะพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งในมุมมองของพระเทมีย์การสั่งให้ประหารคนถือเป็นบาป ดังนั้น เมื่อพิจารณาแล้วจึงทำให้เราเชื่อได้ว่า การเลี้ยงราชสมบัติเป็นวิธีคิดที่แตกต่างจากแนวความคิดพื้นฐานของผู้คนทั่วไปที่อยากมีอำนาจ อยู่ในอำนาจ และมีอำนาจในการสั่งการใดๆ ในฐานะผู้ปกครอง แต่แนวคิดในทางธรรมกลับปรากฏในพระโพธิสัตว์ตั้งแต่วัยเด็ก และแนวคิดลักษณะใกล้เคียงกันนี้ยังพบในพระสุวรรณสามโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นแนวคิดของผู้ใหญ่แต่ปรากฏในพระโพธิสัตว์ในวัยเด็กซึ่งน่าสนใจ ดังนี้

พระสุวรรณสามโพธิสัตว์เด็กกตัญญูผู้ชนะพิษ

สุวรรณสามเป็นลูกของดาบสและดาบสินีที่ตระกูลเดิมเป็นพรานล่าเนื้อแต่มีใจใฝ่ธรรมจึงพากันออกบวชและประพฤติธรรมในป่า ต่อมาสองดาบสได้ให้กำเนิดพระโพธิสัตว์และตั้งชื่อว่าสุวรรณสาม คราวที่สองดาบสตาบอดได้พระสุวรรณสามเป็นผู้ให้การอุปฐากเลี้ยงดูคอยตักน้ำให้อาบและแสวงหาผลไม้ไว้ให้เป็นอาหารมิได้ขาด ช่วงเวลาดังกล่าวนั้นเองเป็นรัชสมัยของพระเจ้าปิลัยกขราช พระองค์เป็นเจ้าครองกรุงพาราณสีและทรงโปรดเสวยโภชนาหารที่ทำจากเนื้อสัตว์จำพวกกวางในระยเวลานั้นเองพระองค์จึงมอบราชสมบัติให้พระมารดาเป็นผู้สำเร็จราชการแทนชั่วคราว เพราะต้องการเสด็จประพาสป่าล่าสัตว์ ในคราวที่เสด็จออกนั้นได้ทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์วางหมอน้ำไว้บนหลังเนื้อทรายสองตัวไปยังท่าน้ำเพื่อตักน้ำ เมื่อพระเจ้าปิลัยกขราชทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์แล้วทรงแปลกพระทัยทรงคิดว่าคงเป็นสัตว์ประหลาดอะไรสักอย่างที่ไม่เคยพบในป่าหิมวันต์ ทรงคิดเลยไปจนถึงว่าถ้าชาวพระนครจักถามว่า พระองค์ไปล่าสัตว์เจออะไรมาแล้วทรงตอบไม่ได้จักเป็นที่

อับอายพระพักตร์ ครั้นแล้วจึงทรงโง่คนศรและยิงลูกศรอาบยาพิษไปถูกสี่ข้างพระโพธิสัตว์
ข้างขวาทะลุข้างซ้าย แม้จะถูกยิงพระโพธิสัตว์ยังตั้งสติรำพึงกล่าวออกมาว่า “ชื่อว่าบุคคลผู้มี
เวรของเราในหิมวันตประเทศนี้ย่อมไม่มี บุคคลผู้มีเวรของบิดามารดาเราก็น่าไม่มี” และกล่าว
คาถากลับไปยังคนยิงว่า

ใครหนอใช้ลูกศรยิงเราผู้ประมาทกำลังแบกหม้อน้ำ กษัตริย์ พราหมณ์แพศย์
คนไหนยิงเราซ่อนกายอยู่

(Mahamakut Buddhist University, 2000 : 180)

เมื่อประสบภัยและได้รับบาดเจ็บจากธนูศรพระสุวรรณสามเองไม่พลีลามบ่มบ่าม
หากแต่ใช้สติตรองดูคนยิง นั่นคือคิดไปว่าผู้ที่ได้ยิงศรมาทำร้ายตนเป็นใครกันแน่ ที่มาทำร้าย
มีการจองเวรกันมาก่อนหรือไม่ และร่างกายตนเองเป็นแต่เพียงมนุษย์ไม่มีประโยชน์ที่จะทำ
ร้ายเพราะต้องการประโยชน์จากเนื้อหนังถึงกับกล่าวคาถาออกมาว่า

เนื้อของเราก็น่ากินไม่ได้ หนังก็น่าไม่มีประโยชน์ เมื่อเป็นเช่นนี้เขาเข้าใจว่าเราเป็นผู้
ควรยิงเพราะเหตุใด

(Mahamakut Buddhist University, 2000 : 181)

จากคาถาข้างต้นจะเห็นได้ว่าสุวรรณสามเป็นผู้มีเหตุผลพอสมควร เพราะเมื่อภัย
มาถึงหรือเจ็บหนกจนจะเสียชีวิตก็ไม่ได้ลนลานแต่ประการใด ตรงกันข้ามกลับค่อยๆ มองหา
สาเหตุที่ทำให้ตัวเองต้องถูกทำร้าย กล่าวคือกลับมองว่าที่ตนถูกยิงนั้นเพราะเหตุใด ครั้นรำพึง
เป็นคาถากลับไปกลับมาอยู่นั้นเองพระเจ้าปิลัยกษราชแสดงพระองค์และได้ตรัสคำเท็จ จน
ที่สุดจนด้วยเหตุผลของพระสุวรรณสามจึงตรัสตอบว่าที่ยิงไปเพราะเหตุผลที่ต้องการแสวงหา
เนื้อที่พระราชทานคำเท็จก็ด้วยจะปกป้องพระองค์เพราะตอนแรกเกิดความละอายใจเหตุทำร้าย
คนที่ไม่สมควรทำร้ายดังนั้น จึงเลี้ยงตรัสตอบแก้เกี้ยวว่าที่เข้าไปเพราะจะยิงเนื้อแต่เพราะพระ
สุวรรณสามมาเนื้อเกิดตกใจหนีไป สุวรรณสามไม่เชื่อว่าเป็นเช่นนั้น จึงกล่าวคำแก้ข้อที่ตรัส
นั้นไปว่า

จำเดิมแต่ข้าพระองค์จำความได้ รู้จักถูกและผิดผู้มฤคในป่าแม่ดูรายก็ไม่สะดุ้ง
กลัวข้าพระองค์ จำเดิมแต่ข้าพระองค์นั่งผ้าเปลือกไม้ ตั้งอยู่ในปฐมวัยผู้มฤคในป่าแม่ดูราย
ก็ไม่สะดุ้งกลัวข้าพระองค์...

(Mahamakut Buddhist University, 2000 : 181)

เมื่อพิจารณาถ้อยคำของสุวรรณสามจะสังเกตว่าคำพูดเด็กแม่อายุไม่มากหากแต่
เต็มไปด้วยความอ่อนน้อมละมุนละไม และสื่อให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์อยู่ร่วมกับสัตว์อย่างสันติ
สุขลักษณะเช่นนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความเมตตากรุณาที่พระสุวรรณสามซึ่งเป็นมนุษย์อยู่
ร่วมกับสัตว์ป่าและธรรมชาติอย่างกลมกลืนซ้ำยังเป็นการยืนยันว่าพระเจ้ากรุงพาราณสีตรัส
มูสาตังนั้น พระสุวรรณสามจึงกล้ายืนยันกับพระเจ้ากรุงพาราณสีได้ว่าพระองค์ทรงเข้า
พระทัยผิดและตรัสมูสาวาท ขณะนั้นเองพระโพธิสัตว์แม้จะเสวยทุกขเวทนาจากแผลจาก
ลูกศรแสนสาหัสก็กลืนทุกขเวทนามันบ้วนโลหิตออกจากปาก กระนั้นก็เปล่งวาจาระลึกถึงคุณ
ของดาบสและดาบสินีผู้ให้กำเนิดว่า

บิดามารดาของข้าพระองค์ดาบอด ข้าพระองค์เลี้ยงท่านเหล่านั้นอยู่ในป่าใหญ่
ข้าพระองค์นำน้ำมาเพื่อท่านทั้งสองนั้น จึงมาที่แม่น้ำมีคัมมตา

(Mahamakut Buddhist University, 2000 : 187)

ความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดสำคัญเรื่องความกตัญญูมีอยู่ในตัวพระ
โพธิสัตว์ตั้งแต่วัยเด็กแทนที่สุวรรณสามจะถือโกรธกลับบอกว่าที่ห้วงคือพ่อแม่ที่ดาบอดมาที่
แม่น้ำเพราะต้องดกน้ำกินน้ำใช้ไปให้พ่อแม่ ดังความที่ปรากฏในหนังสือเรียนทศชาติคำกาพย์
ว่า

สุวรรณสามไม่ถือโกรธ	จึงยกโทษถวายไ้
ห้วงแต่ดาบสไพร	ทั้งสองศรีผู้มีคุณ
ของค์พระทรงเดช	จงโปรดเกศช่วยเจือจุน
เลี้ยงดูด้วยการุญ	แทนข้านี้ที่วางวายา

(Thapanee Nakornatap, 1977 : 11)

ความในคำภีร์ชาดกทำให้เข้าใจได้ว่า แนวคิดความกตัญญูเป็นหลักคิดสำคัญอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา เพราะพบว่าพระพุทธเจ้าตรัสในมงคลสูตรคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า “การบำรุงบิดามารดา การบำรุงบุตรและภรรยา การทำงานที่ไม่ย่อหย่อน เป็นมงคลอย่างสูงสุด” (สุ.ข. 25/5/4) ลักษณะของคำสอนดังกล่าวอาจสื่อให้เห็นว่า ความกตัญญูเป็นระบบสำคัญที่ส่งผลให้คนในสังคมปฏิบัติต่อผู้มีคุณ และเป็นเครื่องแสดงคุณความดีของคนนั่นเองผู้มองว่า มารดาบิดาเป็นผู้เลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนมาก่อนจึงทำให้ลูกทุกคนเจริญมาได้ ดังนั้น จึงพบว่าระบบคิดดังกล่าวของพระสุวรรณสามย่อมสะท้อนความสามารถในการมองปัญหาและแนวคิดของพระโพธิสัตว์ในวัยเด็ก ทั้งยังสัมพันธ์กับคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสุวรรณสามเองแม้เป็นเด็กกลับพบว่ามีความคล้ายกับแนวคิดของผู้ใหญ่จนถึงกับกล่าวว่า

...ความทุกข์เพราะถูกพระองค์ยี้ด้วยลูกศรนี้ หาเป็นความทุกข์ของข้าพระองค์นักไม่ เพราะความทุกข์นี้อันบุรุษต้องได้ประสบ ความทุกข์ที่ข้าพระองค์ไม่ได้เห็นบิดามารดา เป็นความทุกข์ของข้าพระองค์ยิ่งกว่านี้เสียอีก...

(Mahamakut Buddhist University, 2000 : 181)

คำพูดของพระสุวรรณสามสื่อให้เห็นแนวคิดและความอ่อนโยนที่แม้จะได้รับบาดเจ็บและต้องทนทุกข์กับธนูศรของพระเจ้าปิลชยักร์ กระนั้นก็ไม่ย่อท้อและไม่ยึดถือชีวิตของตนเองตรงกันข้ามกลับคิดห้วงบิดามารดาที่เลี้ยงดูมา ข้ายังต้องดาบอดไม่สามารถที่จะช่วยตัวเองได้ยิ่งกว่านั้น หลังจากที่พระโพธิสัตว์สุวรรณสามได้ฟื้นขึ้นจากสลบเพราะแรงอธิษฐานของสองดาบส และนางเทพธิดาผู้เคยเป็นมารดาแต่ชาติก่อนหน้าได้อนุศาสน์พร่ำสอนพระเจ้ากรุงพาราณสีว่า

บุคคลใดเลี้ยงดูบิดามารดาโดยธรรม เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมแก้ไขคุ้มครองบุคคลผู้เลี้ยงดูบิดามารดานั้น บุคคลใดเลี้ยงดูบิดามารดาโดยธรรม นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุคคลผู้นั้นในโลกนี้ บุคคลนั้นละจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์

(Mahamakut Buddhist University, 2000 : 211)

เมื่อพิจารณาความข้างต้นทำให้ทราบได้ว่า การดูแลบิดามารดาถือเป็นหน้าที่หรือภารกิจสำคัญที่คนในสังคมควรทำ และพระสุวรรณสามได้มองเห็นว่า การกระทำเช่นนั้นส่งผลให้เทวดาปกป้องรักษาคุ้มครองและเป็นทางให้ไปสู่สวรรค์ได้ การกล่าวอ้างเช่นนี้ของพระสุวรรณสามแห่งหนึ่งสะท้อนว่า พระอรธกถาจารย์ได้สร้างตัวละครพระโพธิสัตว์ในวัยเด็กให้เป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณพ่อแม่ แต่อีกแง่หนึ่งยังสามารถสะท้อนให้เห็นแนวคิดสำคัญของพระพุทธศาสนาที่สื่อความผ่านตัวละครพระโพธิสัตว์ในวัยเด็กแนวคิดเช่นนี้ทำให้เห็นว่า ผู้จะเป็นพระโพธิสัตว์จะต้องเป็นผู้มีความกตัญญู และการกตัญญูรู้คุณบิดามารดาหรือพ่อแม่ถือเป็นกิจสำคัญที่ควรทำ ทั้งเมื่อทำแล้วย่อมส่งผลต่อระบอบของสังคมให้เกิดความเกื้อกูลกัน กล่าวคือ หากคนในสังคมส่วนมากตระหนักถึงข้อนี้ หรือเชื่อมั่นว่าการบำรุงบิดามารดาเป็นกรรมดีหรือสิ่งที่ทำแล้วให้ผลดีอย่างหนึ่งนั้นย่อมส่งผลให้สังคมเป็นสุข ตรงกันข้ามถ้าคนไม่เชื่อว่าบิดามารดามีบุญคุณแก่ตัวเองย่อมเกิดการไม่เคารพ ไม่ยำเกรง ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนเมื่อผู้คนในสังคมไม่เชื่อว่าพ่อแม่เป็นผู้ให้กำเนิดที่มีพระคุณ คนที่เป็นพ่อแม่อาจถูกละเลยและอาจก่อให้เกิดปัญหาสังคมผู้ใหญ่อีกทอดทั้ง ดังนั้น จึงพบว่า แนวคิดของพระโพธิสัตว์นอกจากจะเป็นการยืนยันหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้ว ในแง่วรรณกรรมน่าจะสื่อให้เห็นมิติทางความคิดของเด็กซึ่งมักเชื่อกันว่า เด็กมีปัญญาความคิดที่ไม่เท่าเทียมผู้ใหญ่ หรือเด็กเกิดทีหลังจะคิดอ่านอะไรได้เท่ากับใหญ่นั้นคงไม่ได้ แต่ในอรธกถาหานิบาต สุวรรณสามชาดกกลับสื่อให้เห็นว่า เด็กมีสติปัญญาสามารถแสดงธรรมให้ผู้ใหญ่อย่างพระเจ้าปิลชยักราชฟังได้

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งในเรื่องสุวรรณสามคือ พระโพธิสัตว์ได้ใช้ปัญญาของตนแก้ไขปัญหให้กับสังคมด้วย กล่าวคือการที่อนุศาสน์สอนธรรมแก่พระเจ้าปิลชยักราชนั้นเป็นคุณูปการต่อสังคมแล้วและเป็นแนวคิดสำคัญที่อาจเน้นย้ำให้เห็นว่าผู้นำต้องมีธรรมเมื่อเป็นเช่นนี้สังคมก็เป็นสุข และได้อาศัยอุปนิสัยอ่อนโยนละลายพฤติกรรมหยาบกระด้างของพระราชาได้ (PhraNiphan Sarakan, 2010 : 216-219) นอกจากแนวคิดในวัยเด็กจะปรากฏชัดในชาดกสองเรื่องข้างต้นแล้ว ยังพบว่าใน แนวคิดในวัยเด็กของพระโพธิสัตว์มหัสชาดกเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและสื่อให้เห็นปัญญาของเด็กผ่านแนวคิดและอัจฉริยภาพทางความคิดเด็ก ดังนี้

อัจฉริยภาพพระมโหสถโพธิสัตว์กับความสามารถในวัยเด็ก

พระมโหสถเดิมเป็นบุตรเศรษฐีชื่อสิริวัตรอยู่ในเมืองมิลินทครั้งนั้นพระเจ้าแผ่นดินพระนามว่าพระเจ้าวิเทหะครองนครมิลินทในวัยเยาว์ 7 ขวบพระมโหสถได้แสดงอัจฉริยภาพให้เห็นมุมมองทางความคิดและความเฉลียวฉลาดจนเป็นที่ประจักษ์แก่มหาชน ดังจะพบว่าในวัยเด็กก็ได้สร้างศาลาว่าความหรือศาลาวิญญาคคี ความสามารถและพฤติกรรมเช่นนี้เป็นที่อัศจรรย์แก่อำมาตย์ของพระเจ้าวิเทหะ ซึ่งเมื่อได้มาพบศาลาว่าความแล้วได้ชื่นชมว่าพระมโหสถนี้เองจะเป็นบัณฑิตคนที่ 5 ตามพระสุบินนิมิตของพระเจ้ากรุงมิลินท และในช่วงเป็นพระโพธิสัตว์ได้วิญญาคคีมากถึง 19 คดี (Mahamakut Buddhist University, 2000 : 372–378) และทุกคดีที่วิญญาคคีประกอบด้วยปัญญาและหลักการที่ประกอบด้วยความยุติธรรม เช่น เรื่องหญิงสองคนแย่งลูกกัน ซึ่งนางหนึ่งเป็นแม่แท้ๆกับนางยักษ์แปลงกายมาตั้งความในทศชาติคำกาพย์ ดังนี้

มีเรื่องหญิงสองนาง	แย่งลูกพลางวิวาท
ลูกร้องอยู่กลางถนน	มโหสถช่วยตัดสิน
นางหนึ่งคือยักษ์แปลง	จกกลั่นแกล้งจับเด็กกิน
มโหสถขีดบนดิน	ให้เป็นเส้นเห็นทั่วกัน
แล้ววางร่างทารก	กลางเส้นตกพอดีพลัน
สั่งหญิงทั้งสองนั้น	ให้ฉุดคร่าทารกไป
แม่แท้สงสารลูก	จิตพันผูกด้วยอาลัย
ปล่อยลูกให้เขาไซ้	กลัวลูกม้วยด้วยแรงดึง
มโหสถถามฝูงชน	แม่คือคนไหนเพียงหนึ่ง
ทุกคนรู้ซาบซึ้ง	หญิงนั้นแม่แท้ก็จริง

(Thapanee Nakornatap, 1977 : 22)

ความข้างต้นชี้ให้เห็นว่า พระมโหสถโพธิสัตว์แม้เป็นเด็กแต่ก็ได้แสดงปฏิภาณไหวพริบลึกแหลมกว่าผู้ใหญ่ กล่าวคือสามารถวิญญาคคีความได้แม้เป็นผู้เยาว์ประเด็นสำคัญที่น่าตั้งข้อสังเกต คือ พระมโหสถได้อาศัยหลักและกระบวนการพิจารณาโดยการคาดเดาความคิดของผู้เป็นแม่จนทราบแน่ชัดว่าคนที่เป็นแม่จริงๆ แล้วไม่มีแม่สักคนที่จะดีใจเมื่อเห็นลูกต้องทุกข์ทรมานหรือเจ็บปวด เมื่อเป็นดังนี้การที่จะตัดสินจึงต้องอาศัยหลักฐาน พยาน และเหตุการณ์ประกอบจึงทำให้เห็นว่าคนที่ฉุดดึงลูกแล้วปล่อยเพราะกลัวลูกเจ็บในเรื่องดังกล่าว

เป็นแม่แท้ต่อมาความในอรรถกถาได้ปรากฏว่า พระมโหสถโพธิสัตว์ได้เข้ารับราชการในตำแหน่งบุโรหิตหรือที่ปกริหารราชการแผ่นดินของพระเจ้าวิเทหะ แต่การรับราชการในวัยเด็กในคราวนั้นกลับถูกอำมาตย์ชั้นผู้ใหญ่ 4 คน มีเสนกะอำมาตย์เป็นหัวหน้าคอยยุยงพระเจ้าวิเทหะให้ตั้งข้อรังเกียจและสงสัยสติปัญญาของพระมโหสถมิได้ขาด เพราะเกรงว่าพระมโหสถจะเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดินมากกว่าตนเองและเห็นว่าพระมโหสถเป็นเด็กซึ่งอาจจะไม่มีปัญญาเท่ากับพวกตนครั้งหนึ่งพระเจ้าวิเทหะทรงผูกปัญหาลิ้นถามเพื่อลองปัญญาของอำมาตย์เสนกะและพระมโหสถขึ้นว่า “คนมีปัญญาแต่ไม่มียศศักดิ์หรือสิริและทรัพย์ กับคนโง่แต่มียศศักดิ์และทรัพย์อย่างไหนจะประเสริฐกว่ากัน” พระมโหสถแก้ปัญหาวว่า

คนพาล[†] เห็นโลกนี้เป็นปรกติไม่เห็นโลกหน้าเป็นปรกติ...คนมีปัญญา
ประเสริฐแท้ คนเขลามียศจะประเสริฐอะไร...คนมีปัญญาน้อยได้ความสุข
แล้วย่อมประมาท อันความทุกข์ถูกต้องแล้วย่อมถึงความหลง อันสุขหรือ
ทุกข์ถูกต้องแล้วย่อมหวั่นไหวเหมือนปลาดี้นรนในที่ร้อน...กิจการที่คนเขลา
ประสงค์ไม่ล่วงคนมีปัญญาไปได้ คนมีสิริยอมไม่ล่วงคนมีปัญญาไปได้...สิริ
ย่อมละเสียซึ่งคนเขลาผู้ไม่จัดการการงาน ผู้มีความคิดอย่างคนไม่มีความคิด
ผู้มีปัญญาทราวมเหมือนงูละครบเก่าเสียฉะนั้น

(Mahamakut Buddhist University, 2000 : 372–380)

เมื่อพิจารณาจากคำโต้แย้งของพระมโหสถจะเห็นว่า พระมโหสถให้ความสำคัญกับผู้มีความรู้มากกว่าคนมีทรัพย์หรือยศศักดิ์ แ่งนี้น่าเชื่อได้ว่าปัญญาหรือองค์ภูมิความรู้มีลักษณะเป็นเหมือนทรัพย์ที่อยู่ภายในตัวซึ่งเมื่อมีปัญญาแล้วแม้ผู้นั้นจะไม่มีทรัพย์สมบัติภายนอกเลยก็สามารถประคับประคองดำรงชีวิตให้อยู่รอดได้ และอาจอาศัยความคิดหรือปัญญาเลี้ยงชีพตรงกันข้าม คราวใดก็ตามที่คนมีทรัพย์ภายนอกไม่ว่าจะเป็นอสังหาริมทรัพย์หรือสังหาริมทรัพย์ก็ตามแต่ปราศจากความคิดที่ฉลาด เมื่อเสื่อมทรัพย์หรือทรัพย์หมดไปอาจจะทำให้เจ้าของทรัพย์ที่ไม่มีปัญญาความคิดไม่สามารถพัฒนาและหากล้ามาใหม่ได้ข้อนี้เองที่พระมโหสถเสนอแนวคิดที่ว่าปัญญาความรู้ที่มีอยู่ในตัวคนเป็นสิ่งประเสริฐกว่ายศศักดิ์หรือทรัพย์ภายนอก ลักษณะดังกล่าวอาจตีความได้ว่า แม้ใครสักคนหนึ่งจะประสบเคราะห์

[†] คำว่า “พาล” ในภาษาบาลีและสันสกฤตมีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า “เด็ก” เพราะสังคมอินเดียมองว่าเด็กคือคนที่ยังไม่รู้เพียงสาจึงมักเรียกว่าพาล (ผู้เขียน)

กรรมไฟไหม้บ้านหมดทั้งหลังแต่หากยังมีความรู้อยู่กับตัวแล้วย่อมสามารถนำพาชีวิตหรือใช้
ความรู้ปัญญานั้นดำเนินชีวิตและแก้ไขปัญหาได้ดังความว่า

บัณฑิตทุกไม่ลดละ	อันคนมียศ
หากอับปัญญาพาฉงน	
เหมือนอยู่ในที่มีดมน	ต้องอาศัยคน
ผู้มีปัญญาทาทาง	
พาออกไปสู่แสงสว่าง	ปัญญากระจ่าง
ประจักษ์ค่าไฉริใหญ่หลวง	
ใช้แก้ปัญหาทั้งปวง	แม้ทรัพย์หนักหน่วง
อภัยคยังแพ้ปัญญา	

(Thapanee Nakorntap, 1977 : 6-25)

นอกจากพระมโหสถโพธิสัตว์ขึ้นชมคนมีปัญญาแล้ว ยังมีข้อมูลสนับสนุนให้เห็นว่า
พระมโหสถเลือกตอบและขึ้นชอบคนมีปัญญาด้วยเช่นกัน ดังจะพบว่าเมื่อพระมโหสถเลือก
คู่ครองก็เลือกคนที่มีปัญญาเสมอกับตนเองนั่นคือเลือกนางอมราแม้นางจะเป็นคนไร้ทรัพย์
แต่พระมโหสถก็เลือกนางและทดลองปัญญาและความซื่อสัตย์ของนางจนเป็นที่ประจักษ์ชัด
และมีข้อมูลสนับสนุนแนวคิดในวัยเด็กอีกว่า เมื่อคราวอับจนถูกตั้งข้อหาบฏต่อราชการ
แผ่นดินของพระเจ้ากรุงมิถิลาที่ยังกล้าทูลกลับด้วยความองอาจว่า

บัณฑิตทั้งหลายไม่ประพาศชั่วเพราะเหตุแห่งความสุขของตน อันความทุกข์
กระทบแล้วแม้พลาดจากสมบัติก็สงบ ย่อมไม่ละธรรมเพราะรักและเพราะชัง

(Mahamakut Buddhist University, 2000 : 401)

จากความข้างต้นน่าจะแสดงให้เห็นถึงแนวคิดของพระมโหสถ ซึ่งขณะนั้นเป็นวัยรุ่น
และมีอายุเพียง 17 ปีเท่านั้น ดังจะเห็นว่าในขณะรับราชการยังสามารถกล้ากล่าวสอนพระเจ้าแผ่นดินกรุงมิถิลาอย่างองอาจ แง่นี้เองอาจแสดงให้เห็นว่าเด็กที่มีปัญญาย่อมได้รับความ
เชื่อถือจากผู้ใหญ่ และทำให้สังเกตได้ว่า อรรถกถาชาดกได้เปิดพื้นที่ให้ตัวละครพระโพธิสัตว์
ในวัยเด็ก นั่นคือวรรณกรรมชั้นอรรถกถาได้มีพื้นที่ให้สิ่งที่พูดไม่ได้หรือแสดงออกไม่ได้ให้ได้
พูดและได้แสดงออกที่กล่าวเช่นนี้ คือ ผู้คนมักมองว่าเด็กยังเป็นผู้เยาว์อ่อนปัญญา

พบว่าในสังคมหลายๆ สังคมมักมองเด็กกว่าเป็นผู้เยาว์ มีปัญญาไม่เท่ากับผู้ใหญ่ซึ่งมีวุฒิและเห็นโลกนี้มาก่อน ดังนั้น เด็กมักถูกมองว่าเป็นผู้ยังด้อยกว่าผู้ใหญ่และมักถูกมองว่าไม่มีวุฒิภาวะเท่ากับผู้ใหญ่ แต่ในเรื่องมโหสถกลับสื่อให้เห็นความสามารถและแนวความคิดของเด็ก กล่าวคือแสดงอัจฉริยภาพและความสามารถของเด็ก ขณะเดียวกันก็ให้เด็กได้แสดงความคิด ออกมามากกว่าจะกดทับไว้ ดังจะเห็นว่า ปัญหาต่อมาที่พระเจ้ามโหสถถามคือเรื่องความลับพระมโหสถได้ให้มุมมองว่า

*การซ่อนความลับไว้นั้นแลเป็นการดี การเปิดเผยความลับไม่ดีเลย
บุคคลผู้มีปัญญาเมื่อความปรารถนายังไม่สำเร็จพึงกลั่นไว้เมื่อความ
ปรารถนาสำเร็จแล้วพึงกล่าวตามสบาย*

(Mahamakut Buddhist University, 2000 : 412)

*ผู้มีปรีชาย่อมอดทนต่อคำด่าคำปรีชา และการประหารแห่งบุคคล
ผู้รู้ความลับที่ผู้อื่นไม่รู้ เพราะกลัวแต่แพร่ความลับที่คิดไว้ ประหนึ่งคนเป็น
ทาสอดทนต่อคำด่าเป็นต้นแห่งนาย ฉะนั้น ชนทั้งหลายรู้ความลับที่ปรึกษา
กันของบุคคลผู้หนึ่งเพียงใด ความหวาดสะดุ้งของบุคคลนั้นย่อมเกิดขึ้นเพียง
นั้น เพราะเหตุนี้ ผู้ฉลาดไม่ควรสละความลับ*

(Mahamakut Buddhist University, 2000 : 424)

ความข้างต้นคือแนวคิดของพระมโหสถแสดงออกผ่านคำพูดที่น่าเชื่อได้ว่าการรักษาความลับเป็นหลักการอย่างหนึ่งที่ผู้คนในองค์กรหรือแม้แต่ครอบครัวจำต้องรักษาไว้ นั้นเพราะสิ่งใดก็แล้วแต่ที่อาจทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อองค์กรหรือวงศ์ตระกูลตน ซึ่งเห็นว่าควรปกปิดก็ควรที่จะปกปิดไว้ เช่นเดียวกันการปกปิดความลับย่อมส่งผลให้ไม่เกิดปัญหาตามมาหลายประการ เช่น ความไร้เสถียรภาพขององค์กร ความอึดอัดบางอย่าง เป็นต้น แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น คือ แนวคิดของพระมโหสถแม้เป็นเด็กกลับมองว่า การรักษาความลับไว้เป็นเรื่องดี เพราะจะทำให้สังคมหรือองค์กรที่อยู่ผ่านอุปสรรคไปก่อนจึงค่อยพูดความลับ ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดของพระมโหสถในวัยเด็กเป็นแนวคิดเชิงสังคม และทำให้น่าเชื่อได้ว่า หลักธรรมพระพุทธศาสนาส่วนหนึ่งมีไว้เพื่อรักษาระบบและค้ำจุนสังคมอีกด้วย

ประเด็นสำคัญสุดท้ายที่ควรอภิปรายไว้ คือ พระมโหสถเป็นเด็กที่มีความสามารถ และมีแนวคิดเกินวัยเสมอผู้ใหญ่ ดังปรากฏความว่าคราวหนึ่งถึงกับกล่าวทูลคัดค้านพระเจ้ามธิลาเป็นเชิงหมิ่นพระเดชานุภาพว่า ผู้ที่ปรารถนาการมณเฑียรเหมือนปลาอยากกินเบ็ด เพราะครั้งนั้นพระเจ้าจุลนีพรหมทัตเจ้านครรัฐอุตรปัญจาละได้สร้างจะถวายพระธิดาให้เป็นบาทจาริกาหากแต่เป็นกลลวงเพื่อจะปลงพระชนม์พระองค์พระมโหสถถวายคำคัดค้านอย่างไร ก็ไม่เป็นผลเพราะพระเจ้าวิเทหะไม่รู้แผนการ และพาลตำหนิพระโภสีศรัด้วยถ้อยคำอันแรงว่าไม่รู้เรื่องอะไรบ้าน้ำลาย พระมโหสถกราบทูลตอบว่า

ข้าแต่พระราชา ขอพระองค์ทรงทราบพระเจ้าจุลนีพรหมทัตทรงมี
อำนาจมาก มีผลมาก ก็พระราชานั้นปรารถนาเพื่อปลงพระชนม์ชีพของ
พระองค์จุณนายพรานฆ่ามฤคด้วยมฤค (กวางตัวผู้และตัวเมีย) ฉะนั้น ปลา
อยากกินของสดคือเหยื่อ ย่อมกลืนเบ็ดซึ่งปกปิดด้วยเนื้ออันเป็นเหยื่อ มันย่อม
ไม่รู้จักความตายของมัน ฉนใด ข้าแต่พระราชาพระองค์ทรงปรารถนาการย่อม
ไม่ทรงทราบพระราชธิดาของพระเจ้าจุลนีเหมือนปลาไม่รู้จักความตาย ฉะนั้น

(Mahamakut Buddhist University, 2000 : 372–380)

ฐปะนีได้เก็บความข้างต้นมาแต่งเป็นทศชาติคำกาพย์ความว่า

มโหสถกราบทูลคัดค้าน	ว่าองค์ภูบาล
จักเหมือนมัจฉาติดเบ็ด	
เมธีก้านไม่สำเร็จ	ท้าวเธอจักเสด็จ
ไปสู่จัมปาลนครฯ	

(Thapanee Nakornatap, 1977 : 34)

ความข้างต้นสื่อให้เห็นว่า พระมโหสถซึ่งมีอายุเพียง 17 ปีมีความกล้าหาญและแสดงแนวคิดเชิงอุปมาอุปมัยได้อย่างหลักแหลม แง่หนึ่งแสดงให้เห็นความจงรักภักดีของพระมโหสถซึ่งทำหน้าที่ปุโรหิตในวัยหนุ่มผู้ต้องการจะรักษาพระชนม์ของพระเจ้าอยู่หัว โดยจะพบว่า พระมโหสถกล่าวทูลถ้อยคำหนักๆ ตรงไปตรงมาและคมคายโดยไม่หวั่นต่อราชภัย แนวคิดของเด็กวัยเช่นนี้สื่อให้เห็นว่า พระมโหสถเป็นปุโรหิตที่มีความจงรักภักดีสูงสุด เพราะพบว่าแม้พระมโหสถเป็นเด็กแต่กลับเป็นเด็กที่มีปัญญา เฉลียวฉลาด มีความสามารถใช้

โวหารคมคายและมีปฏิภาณไหวพริบในการแก้ปัญหา แนวคิดเช่นนี้ถือว่าเป็นแนวคิดสำคัญ
ที่แสดงให้เห็นแนวคิดในวัยเด็กของพระโพธิสัตว์เด่นชัดในอรรถกถาหานิบาตชาดก

บทสรุป

จากการศึกษาแนวคิดวัยเด็กของพระโพธิสัตว์ในอรรถกถาหานิบาตชาดกหรือทศ
ชาติจำนวน 10 เรื่อง พบว่า แนวคิดดังกล่าวปรากฏในชาดก 3 เรื่อง คือ 1) เติมยชาดก
2) สุวรรณสามชาดก และ 3) มโหสถชาดก

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทำให้สามารถกล่าวได้ว่า แนวคิดของพระโพธิสัตว์ในวัยเด็ก
ทั้งของพระเทมีย์ พระสุวรรณสาม และพระมโหสถ ผลการศึกษาข้างต้นได้เปิดเผยให้เห็นวุฒิ
ทางปัญญาของเด็กที่ไม่ได้ด้อยกว่าผู้ใหญ่ ประเด็นสำคัญคือชาดกได้เสนอวิธีคิดที่สำคัญของ
พระพุทธศาสนาผ่านตัวละครพระโพธิสัตว์ในวัยเด็กที่ค่อนข้างแตกต่างจากเด็กทั่วไปที่ไม่ใช่
พระโพธิสัตว์ และแ่งนี้แสดงว่า คัมภีร์อรรถกถาหานิบาตชาดกแสดงว่าเด็กสามารถคิดต่าง
จากผู้ใหญ่ได้กล่าว คือ บางแนวคิดของพระโพธิสัตว์ในวัยเด็กอาจต่างกับผู้ใหญ่ประเด็นสำคัญ
ต่อมาคือ แนวคิดของพระโพธิสัตว์ในวัยเด็กได้แสดงให้เห็นอุดมคติทางพระพุทธศาสนา และ
ความเฉลียวฉลาดรวมถึงปฏิภาณไหวพริบในการแก้ปัญหา

นอกจากนี้ ชาดกทั้ง 3 เรื่องได้แสดงถึงมุมมองความคิดของพระโพธิสัตว์ในวัยเด็ก
และการปฏิบัติตนของพระโพธิสัตว์ที่แตกต่างจากเด็กทั่วไป นั่นคือ พระโพธิสัตว์เป็นผู้มี
ปัญญาเหนือกว่าเด็กทุกๆ ไปแ่งหนึ่งย่อมแสดงว่า ตัวบทชาดกได้สื่อให้เห็นถึงการยอมรับวิธี
คิดที่แตกต่าง กล่าวคือ พระโพธิสัตว์ในวัยเด็กไม่จำเป็นต้องคิดเห็นสอดคล้องกับผู้ใหญ่ทุก
เรื่องดังปรากฏในชาดกทั้ง 3 เรื่อง ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวคิดในวัยเด็กของพระ
โพธิสัตว์ในอรรถกถาหานิบาตชาดกแสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาได้มีพื้นที่ให้
เด็กได้เสนอแนวคิดหรือพูดได้ ซึ่งทำให้ประจักษ์ว่า คนที่มีอายุน้อยแต่มีคุณธรรม มีความรู้ มี
ปัญญาเฉลียวฉลาดผู้ใหญ่ย่อมนับถือ

องค์ความรู้ใหม่

วรรณกรรมพุทธศาสนาเป็นวรรณกรรมที่สำคัญต่อวิวัฒนาการไทย ซึ่งถือกันว่าเป็นวรรณกรรมที่เน้นการสอนธรรมหรืออาจจะเป็นนิทานต่อธรรมอย่างอรรถกถาหรือนิบาตชาดก แต่ขณะเดียวกันกลับพบข้อความรู้ใหม่ว่า เดิมนักวิชาการพระพุทธศาสนาและนักวิจัยส่วนใหญ่สนใจวิเคราะห์ วิจัย รวมถึงสืบค้นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในแง่ของการบำเพ็ญบารมีและหลักธรรมเท่านั้น แต่ปรากฏความรู้ใหม่ที่สำคัญ คือ แนวคิด การปฏิบัติตนและบทบาทแนวคิดของพระโพธิสัตว์ในวัยเด็กในคัมภีร์อรรถกถาข้อค้นพบที่สำคัญ คือ แนวคิดในวัยเด็กของพระโพธิสัตว์ในชาดกทั้ง 3 เรื่อง ได้เปิดเผยให้เห็นพื้นที่ทางความคิดของเด็กในคัมภีร์อรรถกถาหรือนิบาตชาดก รวมถึงสะท้อนให้เห็นวิถีคิดสำคัญผ่านตัวละครพระโพธิสัตว์ในวัยเด็ก ซึ่งสอดคล้องกับบริบททางสังคมร่วมสมัยที่เด็กอาจมีความคิดเห็นไม่สอดคล้องกับผู้ใหญ่บ้างในบางเรื่อง อนึ่ง แนวคิดในวัยเด็กที่เสนอผ่านตัวละครพระโพธิสัตว์แสดงว่า ผู้ใหญ่ได้ยอมรับความคิดเห็นที่ต่างจากตนนั่นเอง

References

- Fine Arts Department. (1988). *Mahachat Rhetoric East*. Bangkok: Veterans' Organization printing house.
- Manee-pin Phromsuttirak. (2004). *Manee-pinnipon*. Bangkok : Chulalongkorn University.
- Mahamakut Buddhist University. (2000). *Sutra and translation commentary The Northeastern Jataka sect*. (4th ed.). Bangkok : Mahamakut Buddhist College.
- Naomi Appleton. (2008). *Biography and Buddhahood Jataka Stories in Theravada Buddhism*. Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy Oriental Studies & Wolfson College : University of Oxford.
- PhraNiphan Sarakan. (2010). *Analysis of Bodhisattva wisdom in Jataka*. Master's thesis. Graduate School : Mahasarakham University.
- PhraThammapi-dok (P.A.Payutto). (2003). *Buddhism Dictionary Bangkok Vocabulary*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Praphot Asawawirunhan. (2003). *Bodhisattva Chanya: Makka for the Public*. Bangkok : Chulalongkorn University.
- Rhys Davids, TW & William Stede.(2005). *Pāli English Dictionary*. New Delhi : MunshiramManoharlal.
- Ruenruthai Satphan. (2009). *Tale of Fable*. (2nd ed.). Bangkok : Satapornbooks Company Ltd.

- Supapan Na Bangchang. (1983). *History of Pali literature in India and Lanka*. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Saksri Yaemnatda. (2000). *Thai Buddhist Dubbed Literature*. Bangkok : Chulalongkorn University.
- Thapanee Nakorntap. (1977). *Talesat Khamkap*. Bangkok:Khurusaphalatphrao Publisher.
- Thanit Yoopho. (1971). *The Legend of Sermon and the Great*. Bangkok: Siwaphon Printing House.
- Wit Phinkhanngoen. (1995). Buddha and Bodhisattva, Mahayana and Theravada parties. *Journal of the Royal Academy*. 20(4), 22–29.
- Wisut Busayakun. (2011). *Wisut Aksorn*. Bangkok : Amarin Printing and Publishing.